

MINISTRUL DE EXTERNE ROMÂN NICOLAE TITULESCU ȘI AMERICA LATINĂ

Dr. Juan Mariátegui

Profesor de onoare al Universității Catolice Santa Maria din Arequipa (Peru)
și al Universității din Craiova¹

Traducere din limba spaniolă: Oana- Andreea Sâmbrian

Nicolae Titulescu trebuie să ocupe un loc important în istoria diplomației europene și mondiale, întrucât a fost un om politic de o mare vocație pusă în serviciul păcii, într-o zonă atât de conflictivă precum Balcanii, un apărător al dreptului internațional, un bun cunoscător al relațiilor internaționale și inițiatorul relațiilor diplomatice ale României cu țările latinoamericane.

Vă invit, deci, să subliniem principalele evenimente istorice care au avut loc între primul și cel de-al doilea război mondial, într-o perioadă în care Italia, Germania și Japonia au pretins să se extindă acolo unde considerau că există zonele lor de influență. A luat naștere axa Roma- Berlin- Tokio ca un pact anti- Comintern (mă refer aici la Internaționala a III-a, care a avut loc între 1919-1943, condusă de Uniunea Sovietică), iar în această luptă, Balcanii au fost, în perioada interbelică, o scenă aparte.

În această perioadă se situează contribuția adusă de Nicolae Titulescu dreptului internațional și relațiilor internaționale, el afirmându-se ca diplomat, mai ales în Marea Britanie (1921-1927), ca delegat permanent al României la Societatea Națiunilor (1920-1936) și ca ministru de externe între 1927-1928 și mai apoi, între 1932-1936.

Avocat în România și doctor în drept în Franța, Titulescu a oferit prin modul său de a gândi și de a acționa, noi orientări în politica externă a țării sale, în conferințele pe care le-a susținut, în misiunile sale, în funcțiile pe care le-a ocupat și în singura sa carte, editată în anii săi de exil, în versiune franceză și engleză, cu titlul „La politique extérieure de la Roumanie”, carte despre care am publicat un eseu în revista Academiei diplomatice din Peru, în 2003.

Acest eseu a fost inclus în cartea mea, *Reflexii de politică externă*, editată acum o lună în Peru, unde România figurează în 18 pagini și din care voi lăsa un exemplar la Biblioteca Universității din Craiova. În plus, m-am ocupat de Nicolae Titulescu în mai multe articole din ziarele peruviene.

În cartea sa, Titulescu a fost un apărător al unității românilor, al integrității teritoriale și al siguranței sale. Ținând cont de istoria și de cultura sa latină, el consideră că România trebuie să aibă relații privilegiate cu Europa, dar a luat în seamă și tendințele relațiilor internaționale ale vremii sale, dând o mare importanță legăturilor diplomatice cu Europa și, în plus, cu Uniunea Sovietică, Statele Unite, America Latină, Africa, Orientul Mijlociu și continentul asiatic.

Titulescu își dă seama în perioada interbelică de schimbările care au avut loc pe scena internațională, de apariția, mai înainte, a fascismului italian (marșul spre Roma a fost în 1922), a nazismului (în 1933, Hitler a fost ales cancelar), de restructurare a alianțelor politice, economice și de apărare în Europa.

¹ Articolul reproduce textul conferinței pe care autorul a susținut-o la 5 aprilie 2005 la Universitatea din Craiova.

Pentru a proteja România în fața noilor orientări, reevaluează Mica Antantă (fondată în 1921) ca alianță militară defensivă, din care făceau parte România, Cehoslovacia și Iugoslavia, în cazul unei posibile agresiuni din partea Ungariei sau a Bulgariei. România a fost totodată membră cu drepturi depline a Pactului balcanic, care, având la bază Mica Antantă, va include mai târziu, Turcia și Grecia.

De vocație pacifistă, Titulescu a militat pentru dreptul Societății Națiunilor în menținerea păcii. Nu a fost de acord cu acele guverne care au vrut să revizuiască pactul Societății Națiunilor pentru că ducea la slăbirea acestui organism, căruia i-a consacrat mulți ani din viața sa.

Analizele sale nu fac referire doar la aspectul diplomatic, el crede în apropierea dintre evrei și palestinieni, dintre evrei și arabi, pe calea pașnică a coexistenței, pe care o vede drept singura modalitate de a depăși rivalitățile dintre ele pentru a nu fi despărțite de concepții de civilizație și religie.

În ceea ce privește dreptul internațional, era partidar, printre altele, al principiului autodeterminării popoarelor. De exemplu, în vremea sa, în Africa erau independente doar Liberia, Egiptul, și Etiopia, care astăzi fac parte din Uniunea Africană, formată din 53 de state.

Cartea sa constituie o analiză singulară, a unui vizionar care dorea să mențină pacea și să evite războiul, dar, din momentul în care a fost retras din postul său de ministru de externe (1936), punctul său de vedere nu a mai fost luat în seamă de către următoarele guverne ale regelui Carol al II-lea.

Ambasadorul Oscar Maúrtua de Romaña, directorul Academiei diplomatice în 2002 și Gheorghe Liciu, au avut ideea să organizeze în Peru, o ceremonie pentru a sublinia contribuția lui Nicolae Titulescu, pentru că la momentul respectiv se sărbătoreau 120 de ani de la nașterea sa. Cu această ocazie, am fost invitat să țin un discurs despre această personalitate română.

În ceea ce mă privește, mă simt obligat să transmit opiniile tuturor aceluia care, nefăcând parte din Marile Puteri, au avut și ei ceva de spus pentru apărarea intereselor naționale și regionale ale țărilor mici și mijlocii.

În cartea pe care am menționat-o, Titulescu analizează în stil propriu, teme precum: Mica Antantă și Antanta Balcanică, relațiile României cu Polonia, Uniunea Sovietică, Germania, Franța, Italia, Marea Britanie, America Centrală și de Sud și alte state.

De asemenea, mai face referire la Societatea Națiunilor, la problema minorităților, la respectul față de tratatele limitrofe și la conjunctura internațională în perioada 1934-1937. Fără doar și poate, expunerea mea nu poate cuprinde întreaga diversitate a temelor analizate. Cu toate acestea, mă voi referi, pe scurt, la câteva dintre ele.

În ceea ce privește Uniunea Sovietică, Titulescu se definește pe sine ca fiind un democrat liberal-burghez. Tot el, considera însă că apropierea diplomatică de Uniunea Sovietică era o necesitate vitală pentru țara sa în baza relațiilor de vecinătate. Aproximarea unui stat de dimensiunile geografice ale Uniunii Sovietice, le impunea multora, fie ostilitatea, fie prietenia, iar Nicolae Titulescu a optat pentru prietenie. Munca sa ca delegat permanent al României la Societatea Națiunilor și mai apoi ca ministru de externe a fost orientată în acest sens.

Ținând cont de apropierea care se stabilise deja între România și Franța, Titulescu spune că „nu este corect să te declari prieten al Franței și al Cehoslovaciei și dușman al Uniunii Sovietice”. În ceea ce privește Pactul de asistență cu Uniunea Sovietică (1934), îl consideră ca fiind „necesar pentru România în cazul în care Germania ar declara război Uniunii Sovietice”, sau dacă Germania ar ajunge la o înțelegere cu Uniunea Sovietică”.

Titulescu era de părere că geografia a creat pentru România două realități politice care trebuie luate în seamă: Rusia și Germania și că liderii politicii externe ai țării sale trebuie să reușească să evite gloanțele care ar putea veni atât din partea Germaniei, cât și din partea Rusiei. Prietenia cu cele două țări trebuie menținută într-o manieră echitabilă pentru că în cazul unui conflict germano-sovietic, România s-ar putea transforma în teatru operațiunilor. Era greu ca România să rămână neutră în cazul unui posibil conflict, dar pe de altă parte trebuia să fie aliata uneia dintre aceste două mari puteri, aceea care i-ar fi garantat granițele.

Pe de altă parte, încă de la începutul anului 1930, Titulescu s-a îndepărtat de lupta politică internă din țara sa și s-a consacrat politicii perseverente a României dincolo de rivalitățile est-vest, care erau o realitate de notorietate după revoluția sovietică.

În ceea ce privește Italia, Titulescu era un admirator al istoriei Italiei și al mesajului pe care aceasta îl transmitea. După ce și-a terminat studiile de drept (1903) și până în 1934, vizitează Italia, după cum el însuși afirma, cel puțin o dată pe an, fie pentru a-și petrece vacanța, fie din motive profesionale.

În 1927, cu ocazia primei sale vizite oficiale ca ministru de externe, a ales Roma, unde a fost primit călduros de către guvernul lui Mussolini. Acest lucru a incomodat guvernul de la Paris, întrucât Franța devenise cea de-a doua destinație a vizitei lui Titulescu și nu prima, așa cum fusese obiceiul altor miniștrii de externe români. Inclusiv, o parte din presa pariziană i-a fost ostilă în timpul scurtei sale șederi în capitala franceză.

A înțeles interesele pe care le avea deja guvernul lui Benito Mussolini, interese ce vizau Europa Centrală, Italia și Mica Antantă formând în interiorul granițelor lor vechea unitate a monarhiei austro-ungare. A înțeles că guvernul lui Benito Mussolini nu avea să semneze niciodată o convenție cu Mica Antantă în bloc, ci cu fiecare țară în parte.

În ceea ce privește Marea Britanie, Titulescu avea o viziune exactă despre lumea anglosaxonă, întrucât fusese pentru 10 ani diplomat la guvernul de la Londra, datorită cunoștințelor sale despre viața politică britanică și a discuțiilor purtate cu diverși reprezentanți de la Foreign Office în cadrul reuniunilor internaționale. Titulescu a ajuns la Londra vorbind franceza și câțiva ani mai târziu mărturisea în cartea sa că „am învățat limba engleză în același timp cu mentalitatea acestora.”

Datorită relațiilor dintre Marea Britanie și România, el considera că țara sa nu este situată într-o zonă în care să fie afectată strategia britanică, nici nu este riverană vreunei mări care să intereseze Marea Britanie. România, dacă este strâns legată de statele care sunt în sfera de interes a Marii Britanii, precum Franța și dacă demonstrează a fi în conformitate cu marile principii ale Societății Națiunilor, poate obține ajutorul moral al britanicilor. Mai adăuga că „acela care nu înțelege importanța sprijinului moral al Marii Britanii, nu trebuie să se implice niciodată în politica externă.”

În ceea ce privește Statele Unite, Titulescu preciza că acestea constituie o lume diferită, pentru a crea mai ales noi idealuri de viață. El precizează că situația sa geografică împreună cu bogățiile sale economice, se găsesc la o distanță semnificativă de turbulențele politice din Asia și de dezordinile politice din Europa.

Titulescu credea că cea mai mare parte din Europa, a făcut din Societatea Națiunilor până în 1930, baza vieții sale internaționale.

Titulescu a participat la sesiunile ordinare și extraordinare ale Adunării și ale Consiliului Societății Națiunilor în perioada 1920-1936, neparticipând doar între anii 1922-1928. După părerea sa, politica externă a României a avut la bază postulatele Societății Națiunilor, care asigurau siguranța colectivă, pacea indivizibilă, soluționarea conflictelor pe cale pașnică, prin negocieri, conform Pactului Societății Națiunilor.

Încercând să găsească o definiție rolului Societății Națiunilor în acea perioadă, afirma că: „Nu este un super- stat, dar este o juxtapunere de state. Când statele membre nu sunt pregătite să își facă datoria, nu ne putem aștepta ca Societatea Națiunilor să facă minuni.” Astfel, el se referea la faptul că Societatea Națiunilor nu avea voie să impună sancțiuni membrilor săi, mai ales acelor guverne care încălcau dreptul internațional.

În ceea ce privește primele relații diplomatice dintre România și America Latină, în cartea sa „Politica externă a României”, precizează că relațiile de cooperare dintre țara sa cu guvernele latinoamericane s-au stabilit odată cu crearea Societății Națiunilor, în 1920.

Legăturile dintre Titulescu și diplomații și juriștii latinoamericani s-au stabilit mai ales în cadrul Societății Națiunilor. În cartea sa, el arăta că „Delegații din America de Sud vin la Geneva cu un ideal, acela al siguranței colective. Acolo unde dezbaterile și rezoluțiile de la Geneva nu mai avansează, statele din America de Sud completează opera de organizare a păcii, prin pacturi adaptate nevoilor lor, așa cum sunt de exemplu Pactul Saavedra Lamas și Pactele Panamericane. Prezența latinoamericanilor la Societatea Națiunilor, îi dă acest caracter universal.”

Atunci când Titulescu menționează Pactul Saavedra Lamas, face referire la Tratatul de neagresiune și conciliere, semnat la 10 octombrie 1933 la Rio De Janeiro de guvernele Argentinei, Braziliei, statelor Chile, Statele Unite, Mexic, Paraguay și Uruguay.

Acest pact poartă numele ministrului de externe argentinian Carlos Saavedra Lamas (1880-1959), care a avut inițiativa de a-l propune. Jurist, om politic și diplomat, Saavedra Lamas a fost ministru de externe al țării sale în perioada 1932-1938, iar activitatea sa a fost recunoscută la nivel internațional în 1935, atunci când primește Premiul Nobel pentru Pace. Pactul Saavedra Lamas completează pentru americani Pactul Briand Kellogg, care aderă la renunțarea la război.

Pactul Saavedra Lamas preconiza necesitatea organizării unui sistem permanent de conciliere în problema conflictelor internaționale, care să ducă la prevenirea războiului, ceea ce însemna dorința de a lărgi bazele cooperării în ceea ce privește menținerea păcii între statele din America Latină, Europa și America, în acele momente America Latină aducându o contribuție importantă dreptului internațional.

Această apropiere s-a materializat prin aderarea Micii Antante și a Antantei Balcanice la Pactul Saavedra Lamas, în 1934.

Pactele Panamericane la care face referire Titulescu au fost aprobate, în calitatea lor de convenții, de către Conferința Interamericană pentru menținerea păcii, ce a avut loc la Buenos Aires, la 23 decembrie 1936.

Aceste convenții au fost în număr de 11. Vom aminti trei dintre ele: Convenția pentru menținerea, conservarea și restabilirea păcii, Tratatul pentru prevenirea diferendelor internaționale și Convenția pentru construirea autostrăzii panamericane (care a devenit realitate de câteva zeci de ani, și astfel se poate călători pe autostradă din Canada până în Chile.).

Titulescu menționează și alte documente pentru a informa despre contribuțiile continentului nostru la dreptul internațional. În primul rând, este vorba despre Tratatul pentru soluționarea pe cale pașnică a conflictelor dintre statele americane, semnat la Santiago, în 1923, cu ocazia celei de-a cincea Conferințe Panamericane. Acest tratat este cunoscut și sub numele de Tratatul Gondra, un omagiu adus paraguayeanului Manuel Gondra (1871-1927), care a fost ministru de externe și președinte al țării sale.

În al doilea rând, Convenția generală de conciliere interamericană, semnată în 1929 la Washington. Apoi, Tratatul general de arbitraj internațional, stabilit tot la Washington, în 1929, Tratatul de la Rio de Janeiro, care mai înainte a purtat numele de Saavedra Lamas.

Titulescu crede în anumite particularități ale românilor care îi apropie de latinoamericani, fapt pe care l-a observat în cadrul dezbaterilor de la Societatea Națiunilor, unde ajungeau să aibă opinii asemănătoare sau identice fără a se fi pus de acord înainte.

El afirma: „Nu cred în rasa biologică. Dar, din ceea ce am putut să observ datorită colaborării mele cu țările din America Centrală și de Sud, pot să afirm că dacă, prin rasă se înțelege o anumită mentalitate, atunci cea a românilor și a sudamericanilor este identică, cu singura diferență că sudamericanul este mai tăcut decât românul. Atunci când un român este chemat să colaboreze cu un sudamerican, îți dai seama imediat de fraternitatea care există în spirit între ei și de solida prietenie care îi unește.”

Astfel, Titulescu, în calitate de ministru de externe al României, a hotărât instalarea de ambasade române în Brazilia, în 1927, Argentina, în 1928, în Mexic, Chile și Uruguay în 1935 și în Venezuela, în 1936.

Mai multe personalități ale vieții internaționale latinoamericane apar în cartea pe care am adus-o deja în discuție. Titulescu îi cunoștea personal pe unii dintre ei, care locuiau în Europa, în special pe aceia care frecventau Adunările Societății Națiunilor și pe care îi citează în cartea sa.

Dintre chilieni, îi menționează pe Echiburu Enrique Villegas(1874-1934) și pe Alejandro Alvarez (1868-1960). Villegas a fost ministru de externe al statului Chile în 1913-1914, ministru de interne (în 1913 și mai apoi în 1915) și delegat permanent la Societatea Națiunilor.

Cât despre Alejandro Alvarez, acesta este considerat „creatorul dreptului internațional american și promotorul codificării sale”. A fost secretar al Institutului American de Drept Internațional, membru al Curții permanente de arbitraj (Haga, 1907-1920) și consilier al delegației chiliene la Societatea Națiunilor.

Alejandro Alvarez a publicat diverse cărți, una dintre ele în franceză, cu titlul „Le Droit International Américaine. Son fondement, sa nature d'après l'Histoire diplomatique des États du Nouveau Monde et leur Vie Politique et Economique” (Paris, 1910). Această carte se compune din două părți. Prima parte, tratează problema dreptului internațional american și cuprinde șapte capitole. Cea de-a doua parte se referă la conceptul de națiune în dreptul internațional american și cuprinde patru capitole.

Titulescu face referire și la diplomatul din El Salvador, José Gustavo Guerrero (1876-1958), care a fost ministru plenipotențiar al țării sale la Madrid, Paris, Roma și Vatican, ministru de externe în perioada 1927-1928 și delegat al statului El Salvador la adunările Societății Națiunilor în perioada 1920-1930. În îndelungata sa carieră internațională, a fost ales membru al Curții internaționale de justiție, unde a fost vicepreședinte pentru șase ani și președinte, timp de 10 ani.

Titulescu evocă și figurile a doi argentinieni: José María Cantilo (1877-1953) și Carlos Saavedra Lamas. Cantilo a fost ministru plenipotențiar la Asunción, Lisabona, Montevideo, Roma și ministru de externe al Argentinei între 1938-1941.

Carlos Saavedra Lamas a fost menționat cu ocazia tratatului care îi poartă numele. Titulescu îl elogiază, „pentru spiritul său constructiv și calitățile sale cu adevărat excepționale, care a făcut din Argentina un cămin al dreptului internațional, singura armă împotriva războiului.”

Dintre brazilieni, face referire la Raúl Fernandes (1877-1968) și la Afranio de Mello Franco (1870-1943). În ceea ce îl privește pe primul, a fost delegat la Adunarea Societății Națiunilor. Mai apoi, Raúl Fernandes a fost de două ori ministru de externe al Braziliei.

Afranio de Mello Franco a fost delegat al Braziliei la Societatea Națiunilor și membru al Curții panamericane de arbitraj (Haga). Între 1930-1933 a fost ministru de

externe . Titulescu se referă la juristul și diplomatul brazilian, spunând : „Meritele lui Mello Franco pe scena internațională au fost puse în valoare de către mine , ca ministru de externe al României, într-un raport detaliat , în baza căruia țara mea l-a propus pentru Premiul Nobel pentru Pace.”

În cartea sa, îl amintește și pe cubanezul Aristides de Agüero y Bethancourt (1865-1933), profesor universitar la Havana (1890-1904) și ministru plenipotențiar în Germania și Imperiul Austro- Ungar, în Argentina, Norvegia, Țările de Jos și Elveția. Pentru 20 de ani, a fost delegatul Cubei la Societatea Națiunilor. La moartea acestuia, Titulescu îl evocă astfel în cartea sa: „marea figură a prietenului meu Agüero y Bethancourt. Dragostea acestui om pentru țara sa și apropierea de România, serviciile aduse țării sale și României de la Geneva, sunt o contribuție importantă în opera de organizare a păcii. Toate acestea, mă fac să afirm că moartea lui Aristides de Agüero y Bethancourt a constituit o pierdere ireparabilă pentru Cuba, pentru Societatea Națiunilor și pentru România. În ceea ce mă privește, îi datorez legăturile mele cu reprezentanții diplomați din America de Sud. Și, având în vedere că eu nu am doar o memorie a creierului, ci și una a inimii, pentru mine Agüero y Bethancourt va fi mereu prezent în mintea mea ori de câte ori mă voi gândi la Societatea Națiunilor.”

Este greu să realizăm o retrospectivă a relațiilor diplomatice dintre România și America Latină de la Titulescu încoace. Astăzi, România este reprezentată la nivel de ambasade acreditate în următoarele țări din America Latină: Argentina, Chile, Peru, Uruguay, Brazilia, Columbia, Venezuela, Mexic și Cuba.

În ceea ce privește relațiile diplomatice dintre România și Peru, ele s-au stabilit la 10 octombrie 1939. Prin urmare, anul trecut s-au împlinit 65 de ani. Într-un articol pe care l-am publicat în ziarul peruan „Liberación” (12 octombrie 2004), am spus următoarele: „din partea românilor, se afla ca ministru de externe domnul Gafenco, iar din partea peruană, José Félix Aramburú.” În calitatea de „Chargé d'Affairs ad interim” a fost numit din partea Perului, José Gambetta. Era perioada în care franceza constituia limba oficială în corespondența dintre cancelarii; și a fost pe tot parcursul comunicării pentru acreditarea lui José Gambetta pentru a-și putea începe activitatea la București.

Relațiile România- Peru au fost consolidate de vizita ministrului de externe peruan la București (octombrie 2002) și de către ultimii ambasadori români Ion Vasile, Gheorghe Liciu și Ștefan Costin. Este deja în aplicare „Acordul de cooperare al Academiei Diplomatice”. O delegație de profesori a venit la Lima, în iulie 2002, pentru a semna o convenție de cooperare între Universitatea din București și Universitatea Catolică Peru și Universitatea Națională San Marcos. Relațiile comerciale s-au dezvoltat și ele. În mai 2003 s-a întreprins o vizită oficială a președintelui Senatului României împreună cu o importantă delegație, iar la Camera de Comerț din Lima s-a organizat „Forul economic Peru-România”. De asemenea, i se acordă o deosebită importanță difuziunii culturale a României, prin expoziții, una dintre ele vizând sărbătorirea a 500 de ani de la moartea voievodului Ștefan cel Mare și Sfânt (1457-1504), căruia i-am dedicat un articol într-un ziar.

În încheiere, dați-mi voie să reiau ideea pe care am exprimat-o la începutul conferinței mele, aceea că Nicolae Titulescu trebuie să ocupe un loc important în istoria diplomației europene și mondiale pentru că a fost un om cu o profundă vocație în serviciul păcii din Balcani, un apărător al dreptului internațional și un pionier al relațiilor diplomatice dintre România și țările latinoamericane.